

Стан економіки Росії за підсумками січня–серпня 2022 р. (за оцінкою Центрального банку РФ)

I. Ус, центр зовнішньополітичних досліджень НІСД

Проаналізовано доповідь, підготовлену економічними підрозділами територіальних установ Центрального банку (ЦБ) Російської Федерації (РФ) за участю департаменту грошово-кредитної політики стосовно стану та перспектив економічного розвитку країни. Акцент зроблено на розвитку регіонів РФ та зовнішньоекономічних перспективах.

Висновки

1. У РФ відбулося різке зростання базової інфляції з 8,9 % за підсумками 2021 р. до 19,2 % за підсумками другого кварталу 2022 р.
2. Санкції, запроваджені проти РФ, завдали шкоди багатьом параметрам економіки цієї країни: обмежили виробництво, збільшили зростання рівня латентного безробіття, скоротили зовнішньоекономічну активність тощо.
3. Починаючи з другого кварталу 2022 р., спостерігається тенденція, коли поточні оцінки бізнес-клімату РФ, зроблені ЦБ РФ, виявилися гіршими, ніж очікування підприємств РФ, хоча вони також були негативними.
4. Переорієнтація експорту РФ на інші, насамперед азійські ринки, обмежується низкою факторів, як-от: збільшення логістичних витрат, надмірною вартістю рубля та потребою у значному дисконті.

ЦБ РФ 8 вересня 2022 р. подав свою доповідь «Регіональна економіка: коментарі ГУ Банку Росії». У доповіді представлено огляд поточної економічної ситуації у семи макрорегіонах РФ, а також виокремлено основні тенденції в економічній активності й цінових процесах у регіонах, виявлено дію факторів – як загальноросійських, так і локальних.

Зазначимо, що по тексту доповіді, як і у попередній доповіді за підсумками першого кварталу 2022 р., немає жодної згадки про Україну, проте неодноразово згадуються санкції, накладені на РФ (при цьому не зазначаються причини цих санкцій), а також вплив, який ці санкції матимуть на економічні показники розвитку як РФ загалом, так і кожного регіону зокрема.

Загальна ситуація

Споживча активність населення у РФ у липні–серпні 2022 р. повільно відновлювалася, залишаючись нижчою за аналогічні місяці попереднього року. Роздрібні продажі стримувалися зниженням реальних доходів населення. Ритейлери повідомляли про переорієнтацію попиту на нижчі цінові сегменти, частіше застосовувалися акції та розпродажі з метою залучення покупців. У другій половині літа спостерігалось деяке поліпшення пропозиції – цьому сприяли паралельний імпорт, налагодження нових ланцюжків поставок та імпортозаміщення. Обсяг платних послуг залишався вищим за минулорічний і продовжував зростати, найбільш помітно – у сфері туризму. Збільшення вартості закордонних поїздок та обмеження авіасполучення з низкою країн підтримали помітне зростання туристичного потоку та заповнюваності готелів на Північному Заході та Півдні, у Сибіру та на Далекому Сході.

У липні–серпні 2022 р. споживчі ціни в РФ у середньому продовжували знижуватися. Така динаміка пов'язана з ефектом перенесення зміцнення рубля у II кварталі, стриманим споживчим попитом на непродовольчі товари та збільшенням пропозиції сільськогосподарської продукції. Знижувалися інфляційні та цінові очікування населення та підприємств.

Водночас базова інфляція у другому кварталі 2022 р. склала 19,2 % при тому, що за підсумками 2021 р. вона була на рівні 8,9 %. Крім того опитування, проведене ЦБ РФ серед підприємств, продемонструвало переважно негативні очікування стосовно бізнес-клімату як у другому кварталі, так і протягом липня–серпня 2022 р. При цьому поточні оцінки, зроблені ЦБ РФ протягом зазначених періодів, були гіршими за очікування підприємств.

Загалом на економічну активність впливали зменшення реальних доходів громадян, падіння інвестиційної активності за умов високої невизначеності, зниження зовнішнього попиту через санкції, з одного боку, і зростання логістичних витрат, санкційні обмеження на імпорт, закриття іноземних компаній – з іншого. Зокрема складною залишається ситуація у низці експортоорієнтованих галузей, в яких триває переорієнтація поставок на нові напрями. Частина виробництв, які потерпали від порушення зовнішньоторговельних зв'язків, відновили свою діяльність через налагодження кооперації у нових умовах.

Офіційне безробіття залишається наближеним до історичного мінімуму частково завдяки використанню механізмів неповної зайнятості, простою виробництва, оплачуваних та неоплачуваних відпусток. При цьому набирає швидкості перетікання трудових ресурсів, що вивільняються, на підприємства, де відчувається нестача робочої сили.

Грошово-кредитні умови продовжували пом'якшуватися. У корпоративному та роздрібному кредитуванні позначалися позитивний вплив зниження ринкових ставок, а також активізація різноманітних програм пільгового кредитування. На ринку

депозитів триває перетікання коштів зі строкових вкладів на поточні рахунки зі зниженням процентних ставок.

Регіональний розріз

Центральний регіон. Відвідуваність торгових центрів Москви у серпні 2022 р. виявилася навіть нижчою за рівень 2020 р., коли у повному обсязі діяли пандемічні обмеження. Металургійні підприємства, втративши доступ до ринку ЄС, почали реалізовувати власну продукцію на азійських ринках з суттєвим дисконтом. Робота тваринницьких комплексів ускладнювалася перебоями з імпортом генетичного матеріалу та погіршенням епізоотичної ситуації. Зберігаються ризики скорочення персоналу в компаніях з іноземним капіталом або критично залежних від імпорту.

Північно-західний регіон. Населення через зниження доходів стало активніше купувати вживані товари. Потік туристів у багатьох регіонах помітно зріс. Завантаження виробничих потужностей підприємств лісопромислового комплексу залишалося низьким в умовах скорочення зовнішнього попиту. При цьому працівники підприємств у таких секторах, як деревообробка та вагонобудування почали повертатися на виробництво після періоду простою. Водночас низка підприємств перебуває в умовах невизначеності після оголошення про зупинення роботи в РФ окремих зарубіжних компаній, деякі підприємства скоротили штат.

Волго-В'ятський регіон. У окремих торгових центрах площі, які раніше належали продавцям товарів, перерозподілили на користь надання послуг. В умовах перетікання трудових ресурсів та розширення імпортозаміщення деякі підприємства зазначали нестачу кваліфікованих спеціалістів. Відбувається нарощування випуску менш технологічних комплектацій легкових автомобілів та скорочення виробництва комерційного автотранспорту.

Південний регіон. Деяке відновлення економіки макрорегіону відбулося за рахунок підвищеного попиту у сфері туризму та зростання виробництва у сільському господарстві. Зниження поточних обсягів виробництва у машинобудуванні припинилося. Сільгоспідприємства регіону забезпечені насінням, добривами та засобами захисту рослин до посівної озимих культур.

Уральський регіон. Через обмежені можливості експорту, а також зростання конкуренції на внутрішньому ринку металургійні підприємства скорочували обсяги випуску та знижували ціни на продукцію. Виробники добрив, незважаючи на послаблення експортних обмежень, наголошували на збереженні логістичних труднощів з постачанням продукції на зовнішні ринки. Відновлення попиту на житло спонукало забудовників запустити нові проєкти будівництва багатоквартирних будинків.

Сибірський регіон. Компанії з продажу автомобілів знижували ціни не тільки через слабкий попит, але й поновлення дешевшого імпорту, що ввозиться через суміжні держави. Спад у видобутку вугілля збільшився через зупинку експортних поставок до Європи (1 серпня 2022 р. набуло чинності ембарго ЄС на імпорт вугілля з

РФ). Низькі обсяги продажу продукції кольорової металургії спричинили зростання запасів нереалізованої готової продукції.

Далекосхідний регіон. Санкції, проблеми з відвантаженням, несприятлива світова кон'юнктура та зростання витрат скоротили видобутки нафти та золота. За підсумками 2021 р. РФ експортувала 87 % золота, яке видобувала. При цьому 88 % експорту спрямовувалося до Великої Британії. З 7 червня 2022 р. Лондонська фондова біржа перестала приймати золото з РФ¹, а заборона на імпорт золота з РФ до Великої Британії набула чинності 21 липня 2022 р. Як наслідок, у червні–липні 2022 р., порівняно з попереднім роком, скоротився видобуток цього цінного металу. А зростання витрат на видобуток, зниження світових цін, наявність дисконту зробило збитковим реалізацію золота на внутрішньому ринку.

Зовнішньоекономічна діяльність РФ

Внаслідок санкцій, запроваджених проти РФ, обмежено доступ до традиційних ринків, зокрема ринку ЄС, який посідав провідну частку у структурі російського експорту. Російські експортери вимушені шукати нові ринки збуту своєї продукції. Однак на практиці є ряд факторів, які перешкоджають швидкій переорієнтації експорту РФ.

Значна частка транспортно-логістичної інфраструктури для експорту розташована в європейській частині Росії. З цієї причини далекосхідні пункти відправлення мають порівняно менші потенційні можливості з точки зору обсягів морського експорту. Сукупна потужність газо- та нафтопроводів, прокладених до європейських країн, також значно перевищує можливості трубопроводів у напрямку Азії. Зміна вектору експортних поставок призводить до підвищеного завантаження східних та південних напрямів. Переорієнтація торгових потоків стримується інфраструктурними обмеженнями. Про негативний вплив таких обмежень на можливості перенаправлення експорту до країн Азії заявило чимало вугільних підприємств, розташованих у Сибіру.

На Уралі експортери стикаються з аналогічними проблемами через перевантаженість залізничних колій та морських портів, до яких вони ведуть. Також у РФ виникли складнощі з морськими поставаннями до країн, які не приєдналися до західних санкцій. Основні міжнародні контейнерні перевізники відмовилися транспортувати російські вантажі через побоювання потрапити під вплив вторинних санкцій.

Перевантаженість залізниць та морських портів призвела до значного зростання цін на перевезення цими видами транспорту. В результаті деякі підприємства стали активніше використовувати автотранспорт для переорієнтації експорту на внутрішній ринок та в країни Азії. Проте стримуючим фактором виявилася недостатня пропускну

¹ ЄС відмовляється від російського золота. Якими будуть наслідки для Росії. URL: <https://suspilne.media/262503-es-vidmovlaetsa-vid-rosijskogo-zolota-akimi-budut-naslidki-dla-rosii/>

спроможність сухопутних прикордонних переходів на східному та південному напрямках.

Ще одним фактором, що ускладнює можливість нарощування експортних поставок, є проблема з оплатою російських товарів зовнішніми покупцями. У результаті введених обмежень компанії-експортери змушені переорієнтуватися на торгівлю в національних валютах, а основна частка світової торгівлі здійснюється у валютах країн, які РФ вважає недружніми. Це перешкоджає можливостям постачати товари на зарубіжні ринки. Так, окремі підприємства РФ втратили можливість торгувати з країнами Близького Сходу через тривалий час пошуку кредитної організації, спроможної проводити платежі у національних валютах.

Додатковою перешкодою до перенаправлення російських товарів на азійські ринки є географічне розташування ресурсів та існуючих виробництв. Наприклад, лісопромислові підприємства європейської частини Росії раніше орієнтувалися на торгівлю із західними країнами. Переорієнтація на східний напрямок призведе до зростання транспортних витрат для таких компаній та знизить цінову привабливість їхньої продукції на зовнішніх ринках.

Окрім логістичних труднощів, можливості РФ по заміні європейських ринків іншими зіткнулися з додатковими проблемами. Так, запровадження заборони на постачання окремих товарів до РФ призвело до двох вагомих причин, які обмежують експортні можливості цієї країни.

По-перше, більшість експортерів РФ зазнають складнощів із заміною імпортного обладнання на власне: аналогів часто немає або вони значно поступаються за якістю. Така ситуація спостерігається і щодо комплектуючих для обладнання, імпортованого до 24 лютого 2022 р.

По-друге, скорочення імпорту РФ призвело до зміцнення її національної валюти, що в свою чергу зробило російські товари відносно дорожчими. Згідно з даними ЦБ РФ, у червні–липні 2022 р. реальний обмінний курс рубля був вищим на 50 % порівняно з 2021 р. та на 14 % вищим за середній рівень 2013 р. (попереднього глобального максимуму для реального курсу рубля). Подібне зміцнення рубля зменшує рентабельність підприємств-експортерів.

Крім того експансія основних товарів російського експорту на нові напрями відбувається в умовах більш низьких цін відносно поточної кон'юнктури світових ринків. Зокрема подібний дисконт відзначається у постачанні енергетичних товарів.

Загалом, за даними опитування підприємств, проведеного ЦБ РФ, проблем із експортними поставками зазнали майже 60 % підприємств-експортерів.

10 % експортерів повністю припинили поставки на закордонні ринки, ще 35 % – частково призупинили експорт. Станом на початок серпня 2022 р., знайти нових покупців на свої товари змогло лише кожне четверте підприємство (15 % від усіх експортерів), але такі підприємства також не уникли труднощів.